

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK GELENEKLERİ: NARDUGAN BAYRAMI ÖRNEĞİ

[Araştırma Makalesi / Research Article]

Hakan ARYOL*

Geliş Tarihi: 06.11.2022

Kabul Tarihi: 11.12.2022

Öz

Değişik toplumların mit ve destanları incelendiğinde, hemen hemen her toplumun geçmişinde doğaüstü varlıklar, iyi, kötü, gece ve gündüz, güneş ile ay temalı efsanelerin varlığı göze çarpmaktadır. İslamiyet öncesi Türk geleneği olan Nardugan kutlamaları da bunlardan biridir. Noel Bayramı biçimsel ve uygulama özellikleriyle eski Türkler'in yeniden doğuş bayramı olarak kutladıkları Nardugan bayramına çok benzemektedir. Bu kutlamaların Türk toplumlarında farklı anlamlarda anıldığı görülmektedir. Göçler sonrası farklı dinlerin zaman içinde tercih edilmiş olmaları gibi birçok etken bu kutlamaların yavaş yavaş yok olmasına sebep olmuştur. Kültürlerin yok olmaması adına Muğla'nın Bodrum ilçesine bağlı Gündoğan beldesinde 2010 yılından itibaren şenlik havasında kutlanılmaya başlayan Nardugan bayramı, yöre halkı tarafından her sene tekrarlanmaktadır. Toplumlar, bazı inanış ve kutlamaların çoğunun eski inanç sistemiyle var olduğunu bilmemekte, hatta kabul etmemektedir. Ancak eski Türk inançlarına ait olan birçok uygulama, Anadolu topraklarında hâlâ tüm canlılığıyla yaşatılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda araştırma betimsel bir çalışma modeli olup konu ile ilgili literatür taranarak elde edilmiş olan verilerin içerikleri analiz edilerek sonuç bölümünde yorumlanmıştır. Nardugan bayramı ilk olarak nerede karşımıza çıkmaktadır?, Nardugan bayramının kutlanma şekli nasıldır?, Nardugan bayramı günümüzde hâlâ kutlanmakta mıdır? soruları alt amaçlar olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Gelenekleri, Mitoloji, Destan, Kutlama, Nardugan.

PRE-ISLAMIC TURKISH TRADITIONS: THE EXAMPLE OF THE NARDUGAN FESTIVAL

Abstract

When the myths and epics of different societies are examined, the existence of supernatural beings, good, bad, night and day, sun and moon themed legends in the past of almost every society is striking. Nardugan celebrations, which is a pre-Islamic Turkish tradition, is one of them. With its formal and practical features, the Christmas Feast is very similar to the Nardugan festival celebrated by the ancient Turks as the feast of rebirth. It is seen that these celebrations are mentioned in different meanings in Turkish societies. Many factors such as the fact that different religions were preferred over time after the migrations caused these celebrations to disappear gradually. In order not to destroy the cultures, the Nardugan festival, which has been celebrated in a festive atmosphere since 2010 in Gündoğan town of Bodrum district of Muğla, is repeated by the local people every year. Societies do not know or even do not accept that most of the beliefs and celebrations exist with the old belief system. However, many practices belonging to ancient Turkish beliefs are still kept alive in Anatolia with all their vitality. In this context, this is a descriptive study and the contents of the data obtained by scanning the relevant literature are analyzed and interpreted in the conclusion section. The questions of Where does the Nardugan festival first appear?, How is the Nardugan festival celebrated?, and Is

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Müzik Bölümü, e-posta: hakanaryol@gmail.com
Orcid: 0000-0003-0077-4578

the Nardugan festival still celebrated today? questions were determined as sub-objectives.

Keywords: Turkish Traditions, Mythology, Epic, Celebration, Nardugan.

Giriş

Türkler, uzun bir tarih boyunca birbirinden farklı birçok dinin ve inanç sisteminin etkisi altında kalmıştır. Türklerin inanç sistemindeki tarihi kronolojik olarak incelendiğinde, geleneksel Türk dinleri ve yaratıcının tek olduğu dinler şeklinde iki dönem karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel Türk dinlerinin içeriğinde Gök Tanrı inancı, tabiat kültleri, Şamanizm ve atalar kültü sayılabilir. Budizm, Zerdüştlük, Mâni dini, Hristiyanlık ve Musevilik ise Türkler arasında İslamiyet'e girmeden önce kısmen kabul görmüş olan evrensel dinlerdir (Güngör, 2002: 261-281). Geniş bir coğrafya ve farklı iklim kuşağında yaşamış olan Türkler, tarihleri boyunca Gök Tanrı dini, Budizm, Maniheizm, Musevilik, Nesturi, Hristiyanlık ve İslam dini gibi birçok dinî inancı kabul etmiş, günümüzde de dinî çeşitliliğini eskiden olduğu gibi devam ettirmiştir (Güngör, 2012: 9).

Nardugan, İslamiyet öncesi Orta Asya ve Anadolu topraklarında yaşamış olan Türklerde ve Sümerlerde kutlanılan yeni yıl bayramıdır. Her sene geleneksel olarak 22 Aralık'tan sonra ayın ilk dolunay şeklini almasıyla kutlanır. Eski Türklerin inancına göre gece ve gündüz sürekli savaş hâindedir ve en uzun gece 21 Aralık'tır, o günden sonra geceler kısalar, gündüzler uzamaya başlar. Ay takviminin kullanıldığı bu dönemden sonra çıkan ilk dolunay yeni bir yılın ilk günüdür (Karakurt, 2011: 220).

Eski Türk gelenek ve kutlamaları, yaşanan dönemin coğrafyasına göre oldukça fazla olduğu için bu araştırma, Nardugan bayramı ile sınırlı tutulmuştur. İslamiyet öncesi Türk gelenekleri ve bayramlarının nasıl kutlandığının daha iyi anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda "Nardugan bayramı ilk olarak nerede karşımıza çıkmaktadır?", "Nardugan bayramının kutlanma şekli nasıldır?", "Nardugan bayramı günümüzde hala kutlanmakta mıdır?" soruları alt amaç olarak belirlenmiştir.

1. Nardugan Bayramı

Orta Asya'da yaşayan kavimlerin kültür merkezi hâline gelen saray ve karargâhların etrafında yerleşim kuran göçebe topluluklar, zaman zaman yabancı kültürlerin geleneklerinden de etkilenmişlerdir. Göktürklerin tarih kaynaklarından ve bıraktıkları yazıtlara göre Göktürk hakanları, himayeleri altında yaşayan Türk boyları ve Batı'daki şehirlerde yaşayan bazı Türkler Şaman dinine inanmışlardır. Orta Asya, Göktürk Devleti'nden sonra Uygurlar tarafından yönetilmiş ve bu dönem içerisinde de Şamanizm bölgenin kuzey kesiminde aynı şekilde yaşatılmaya devam etmiştir. Eski çağlardan bu yana Orta Asya'da yaşamış olan kavimlerin dini ritüellerinde güneş ve ay kültlerine rastlanılmıştır. Şaman inancına göre kötü olan ruhlar bazen güneş ve ay ile mücadeleler etmiş, bazen de güneş ve ay kendi aralarında savaşmıştır, savaşı kazanan taraf için de birtakım dinî ritüeller gerçekleştirilmiştir (İnan, 1986: 3-13).

Türkler, bazı nesnelere kutsal olduklarını düşünerek halı, kilim ya da kumaşlara hayat ağacı, ay ve güneş gibi motifleri işlemişler, resim ya da heykel olan nesnelere de evlerinin bir köşesinde bulundurarak onları kötülüklerden koruduğuna inanmışlardır (Kelam, 2019: 25). Türk inanışlarında, bolluk ve bereketin sembolü hâline gelen birçok nesnenin ve bunlara bağlı olarak değişen inanışların içinde gökyüzü olayları, gök cisimleri, ağaç sembolleri kutlamalarda önemini bir şekilde korumuştur.

İnanç sistemlerinde ay ve güneş, bitmeyen enerjileri olduğundan insanlarda verimlilik sembolü olarak kabul görmüş ve kutsal olarak benimsenmiştir. Eski Türk inanışında güneş, kötülüklerle savaşarak onları uzaklaştıran ve huzur getiren, ay ise battıktan sonra güneşin

ışığını gönderdiği için kutsal olarak kabul edilmiş, bu sebeple güneş ve ayın gösterdikleri hareketleri anlamlandırarak bazı ritüeller gerçekleştirmişlerdir (Kıyak, 2010: 142). Nardugan kutlamaları da bu ritüellerden biridir ve ilk olarak Göktürklerin Orhun Kitabeleri'nde karşımıza çıkmaktadır. Uygur Türklerinin mitolojik hikâyelerinde de aynı kutlama ritüellerinin yapıldığı görülmektedir. Esin'e göre (2001: 70) Göktürk kağanları, güneş ve ateşe benzetilmiştir. Uygur kağanlarından bazıları Gök Tanrı'dan diğerleri de güneş ve aydan kut alan varlık olarak sayılmışlardır.

Nardugan bayramının ne şekilde ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Nardugan kelimesi, Moğol dilindeki anlamı güneş olan "nar" kelimesi ile Türk dilinde doğan anlamına gelen "Tugan" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş bir kelimedir (Şenocak, 2016: 239). Tatarlar bu bayrama "Koyaş Tuğa" yani "Güneş Doğan" terimini kullanmışlar, Udmurtlar ve Mişer Tatarları; Raştua, Zırizyalar; Nardava, Çuvaşlar; Nartavan ya da Nartukan, Mokşalar; Nardvan, Başkurtlar; Nardugan veya Mardugan olarak isimlendirmişlerdir (Özkul, 2021: 220). Araştırmacılar, aynı anlama gelen bu kelime farklılıklarının oluşumunu, Türklerin göçebe bir hayat yaşamasından kaynaklı olduğunu savunmuşlardır. Nardugan bayramı hakkında farklı varsayımlar ortaya atılmış olsa da kutlanış biçimi ile ilgili varılan sonuçlar birbirleriyle benzer nitelikte oldukları yönündedir.

2. Nardugan Bayramının Kutlanma Şekli

Her toplulukta yaşanıldığı gibi Türklerin tarih öncesi inanışlarında var olan birtakım gelenek ve görenekler sonradan dâhil oldukları dinlerin içeriğine bir şekilde eklenmiştir. Bu değişkenlikle dinler, yer aldığı kültürün etkisinde kalarak farklı karakteristik özellik taşımışlardır. Birçok inanın birbiriyle karışmaları sonucunda da eski gelenek ve düşünceler yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Orhun Kitabeleri'nde karşımıza çıkmakta olan Kök Tengri dini, hikâyesel anlatım şekliyle Türklerin en eski mitolojileri arasında yer almaktadır (Gömeç, 2003: 86).

Türkler tek Tanrılı dinlere girmeden önceki inançlarında, yeryüzünün tam ortasında akçam ağacının bulunduğu ve ağacın diğer ucunda da Gök Tanrı Ülgen'in oturduğuna inanarak bu ağaca "hayat ağacı" demişlerdir. Hayat ağacı ve dünya ağacı inancı Türk ve dünya mitolojilerinde her zaman yer almıştır hatta Eski Türkler dünyanın bir ağacın dallarının altında olduğuna, köklerinin dünyanın altını sardığına, gövdesinin de yeryüzünü gökyüzünden ayırdığına inanmışlardır (Tanyu, 1976: 131).

Gök kavramı ve bazı ağaçlar, Türkler için kutsal olarak kabul edilen eski inanışlardan biridir ve Nardugan kutlamalarında da önemli bir anlam taşımaktadır. Eski Türkler her sene 22 Aralık'ta güneşin yeniden doğma zamanı olan Nardugan bayramı yaklaştığında yaşadıkları çevreyi ve evlerini temizlemişler kutlama günü geldiğinde en güzel ve en temiz kıyafetlerini giymişlerdir. Tanrı Ülgen'e sunacakları hediyeleri yanlarına alarak gruplar hâlinde şarkılar söyleyip yaşadıkları bölgede bulunan yüksek görünüşüyle en ulu akçam ağacını süslemişler, ağacın altına da Tanrı Ülgen'e ulaşması için çeşitli hediyeler bırakarak ona dualar etmişlerdir. Kutlamalarda genç kızlar ve kadınlar bant hazırlamış ve bu bantları ağacın ulaşabildikleri dallarına bağlamaları için herkese dağıtmışlardır. Hayvanların kollarını birleştirerek oluşturdukları keçe benzeri bu bantlara, kutsal saydıkları hayat ağacı motiflerini işlemişler, dilek ve istekte bulunarak akçam ağacının dallarını süslemişlerdir. Geçmiş dönemlerden bu zamana kadar yapılan bu dilek ve istek geleneği günümüzde de ermiş, evliya, yatır mezarlarına veya oradaki mezarların yakınlarında bulunan herhangi bir ağacın dallarına bağlanarak devam etmiştir (Şener, 1997: 16-17).

3. Nardugan Bayramı ve Günümüz

Paganizm, genel isimlendirilişiyle Pagan kültürü, Noel ağacı ritüelinin de kaynağıdır. Hristiyan geleneğinde de 25 Aralık olarak belirlenen İsa'nın doğduğu tarih, Noel adıyla

bayram havasında kutlanmaktadır. Yeniden dünyaya gelme olarak kutlanılan bu bayram, Kutsal Doğuş veya Milat Yortusu olarak da adlandırılmıştır (Türkyılmaz, 2013: 31). 20. yüzyıl başlarından bu yana dinî geleneklerden uzaklaşmış bir şekilde, ağaç süsleme ve hediyeler dağıtma geleneği hâline gelmiş olan Noel; Hristiyan, Müslüman, Yahudi hatta farklı kesimler tarafından bile kutlanılır duruma gelmiştir.

Toprak'ın (2021: 667-677) çalışmasına göre Noel aslında Pagan geleneklerine karşı Hristiyan âlemini korumak ve topluma kalıcı arketipler yaratmak düşüncesiyle Hristiyan kutlama şekillerine sonradan dâhil edilen ve çağa göre modernize edilmiş bir kutlama olduğunu söylemektedir. C. Dickens ve C. Moore tarafından oluşturulan Noel edebiyatının, 19. yüzyılın ortalarında Thomas Nast'ın son eklemeleriyle birlikte bir bütün hâline geldiğini ve günümüzde kutlanılan modern şeklin küresel yayılımında tüketim kültürüyle alakalı olduğunu ifade etmektedir.

Noel kavramı, günümüzde Müslüman olan ülkeler tarafından yılbaşı eğlencesi olarak kutlanılmakta ve resmî tatil olarak kabul edilmektedir. Noel'de olduğu gibi sofralarda hindi hazırlayarak çeşitli eğlenceler düzenlenmekte ve çam ağaçları süslenmektedir. Ancak Hristiyanlardan farklı olarak dinî bir amaç değil, eski yılın biterek yeni yılın karşılanması şeklinde yapılmaktadır. Geçmişe bakıldığında bu geleneksel kutlama aslında Türk kültüründe asırlardır var olan ama zamanla kaybedilmiş Nardugan kutlamalarıyla hemen hemen aynıdır. Günümüzde daha çok Hristiyan inanışının bir dinsel uygulaması olarak algılanan Noel, uygulama benzerliği ve içeriği itibariyle İslamiyet öncesi Türklerin Nardugan bayramına büyük oranda benzemektedir. Türk kökenli çok eski bir bayram olmasına rağmen medeniyetlerin göçlerle beraber yer değiştirmesi ve farklı dinleri tercih etmesi sonucunda yavaş yavaş yok olmuştur.

Üzerinden uzun zaman geçmiş ve kaybolmuş bir kültür olmasına rağmen Nardugan bayramı, 2010 yılında Muğla'nın Bodrum ilçesine bağlı Gündoğan beldesinde şenlik havasında kutlanılarak geleneksel bir eğlence hâline dönüşmüştür. Beldenin isminden de anlaşılacağı gibi Nardugan kelimesi ile hemen hemen aynı anlamı taşımaktadır. Her sene daha fazla ilgi görmeye başlayan Nardugan bayramı, halkın coşkulu katılımlarıyla kutlanmaktadır. Etkinlikte şenlik ateşi yakılıp ege türküleri eşliğinde yöresel oyunlar oynanmaktadır. Yöre kadınlarının rengârenk basma kıyafetleriyle eşlik ettiği bu oyunlar sonrasında kumaşlar ve bezler kesilmekte ve temsili olarak akçam ağacına bağlanmaktadır. Şenliğe katılanlar, yakılan ateşin etrafında bol bol hatıra fotoğrafı çektiler ve yılın en uzun gecesi olan ve güneşin zaferi ile sonuçlanan 21 Aralık tarihini binlerce yıl önce kutlandığı gibi yaşatmaktadırlar (URL-1).

Sonuç

İnanç sistemi toplum hayatını ve kültürlerini etkileme konusunda önemli bir etkiye sahiptir. İnanç toplumsal düzen ile bireylerin kişilik oluşturmalarında, aile ve akraba bağlarını güçlendirmedeki rolü de oldukça fazladır.

İnsanlık tarihinde toplumlar, kendilerine katkı sağladıklarını düşündüren her inancı, hafızalarında etki bırakan her efsaneyi, başka toplumlardaki gelenek ve görenekleri, dönemsel kültürel gelişmeleri sözlü ya da yazılı olarak nesilden nesle aktarmışlar ve bu kültürel aktarımları diğer topluluklar da faydalı görerek yaşamlarının farklı kesimlerinde kullanmışlardır.

Nardugan bayramının 22 Aralık'ta gece ile gündüzün ya da ay ile güneşin arasında yaşanan savaşta gündüzün yani güneşin kazanmasını zafer olarak bir gelenek şeklinde kutlanması sırasında hayat ağacına yapılan dilek ve istek geleneği günümüzde de yapılmaktadır. Ermiş, evliya, yatır mezarlarına veya oradaki mezarların yakınlarında bulunan herhangi bir ağacın

dallarına bağlanarak devam ettiği görüşü İslamiyet öncesi inanç sistemleri üzerine yapılan araştırmalarda ortak bir sonuçtur.

Nardugan bayramı, tarih içerisinde kaybolmaya yüz tutmuş bir kültür olmasına rağmen 2010 yılında Muğla'nın Bodrum ilçesine bağlı Gündoğan beldesinde şenlik havasında tekrar kutlanmaya başlanmıştır. Her sene daha fazla ilgi görerek halkın coşkulu katılımlarıyla festival şeklinde kutlanması, kültür mirasımızı yaşatmamız açısından sevindirici bir durumdur.

Üzerinden asırlar geçmiş olsa da toplum içerisinde yer etmiş olan âdet ve inanç kalıpları, o toplumun yaşadığı her dönemde kendini mutlaka göstermiştir. Çağımızda yaşatılmaya devam eden bazı gelenek ve kutlamaların Türklerin İslamiyet öncesi din ve inanış düşüncelerini hâlâ yansıttığını söylemek mümkündür. İnsanlar günümüzde de devam eden gelenek, inanış ve kutlamaların çoğunun eski inanç sistemiyle var olduğunu bilmemekte, hatta kabul etmemektedir. Oysaki eski Türk inançlarına ait olan birçok uygulama, Anadolu topraklarında bugün hâlâ tüm canlılığıyla yaşamaktadır.

Kaynakça

- Esin, Emel (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Frew, Donald Hudson (2012). "Paganlar ve Dinler Arası Diyalog". (çev.: Emine Battal). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3): 295-303.
- Gömeç, Saadeddin (2003). "Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22(33): 79-104.
- Güngör, Harun (2002). Eski Türklerde Din ve Düşünce. *Türkler Ansiklopedisi* içinde. C. 3, 261-282. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Güngör, Harun (2012). *Türk Din Etnolojisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karakurt, Deniz (2011). *Türk Söylence Sözlüğü. Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü*. E-Kitap.
- İnan, Abdulkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kelam, Şeyma (2019). *Türk Mitolojisinde Çam Ağacı Sembolünün Yeri ve Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıyak, Abdulkadir (2010). "İslamiyet'ten Önce Türklerde Güneş ve Ay ile İlgili İnanışlar". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (06): 133-143.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2000). *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkul, Kifayet (2021). "Anadolu'da Nar Motifi ve Yeni Tasarım Uygulamaları". *5 The International Conference On History & Culture*. (Ankara, 17 Ağustos 2021). (Ed. Mehmet Ali Türkmenoğlu). Ankara: IKSAD GLOBAL, 217-240.
- Öztürk, Murat (2013). "İslamiyet'ten Önce Türklerin Din Anlayışı ve Gök Tanrı Dini". *History Studies*, 5(2): 327-346.
- Şenesen Okuşluk, Refiye (2011). "Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri". *Folklor/Edebiyat*, 17(66): 209-228.
- Şener, Cemal (1997). *Şamanizm-Türkler 'in İslamiyet'ten Önceki Dini*. İstanbul: Ad Yayınları.

Şenocak, Ebru (2016). "Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(8): 228-251.

Tanyu, Hikmet (1976). Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975* içinde. 129-142. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Toprak, Hicret Kiraz (2021). "Modern Dünyada Kültürel Bir İnşa Olarak Noel". *Eskiye*, (44): 663-678.

Türkyılmaz, Dilek (2016). "Eğlencenin Tadı: Türk ve Macar Kültürlerinde Bayram ve Festival Yemekleri". *Tatların Benzer Dünyası: Türk-Macar Ortak Yemek Kültürü*. (Ed. Mihály Hoppál, Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel). Ankara: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurulu, 31-37.

İnternet Kaynakları:

URL-1: "Nar-Tugan Kutlaması Bodrum Gündoğan'da". <https://sanat-magazin.com/yazarlarimiz/erol-unal/nar-tugan-kutlamasi-bodrum-gundoganda/> (Erişim: 14.09.2022).